

Značaj sevdalinke za frazeologiju bosanskog jezika

Zenaida Meco
Sarajevo

Uvod

Frazeme su, i prije konstituiranja frazeologije kao posebne naučne discipline, pobuđivale pažnju filologa jer su se isticale kao slikovite i ekspresivne u odnosu na druge riječi i skupove riječi. Međutim, tek se Charles Bally (1865-1947)¹ podrobnije pozabavio njima, ukazujući na složenost njihove značenjske strukture te napravivši prvu klasifikaciju. Njega je naslijedio V. V. Vinogradov², koji je najzaslužniji za to što se od druge polovine XX stoljeća do danas ruska frazeologija najintenzivnije izučava.

Iz obilja vrlo raznorodnih pristupa frazemama (koji se razlikuju čak i u samom nazivu predmeta izučavanja, pa ćemo, osim termina frazema pronaći još i frazeologizam, idiom, idiomatska fraza, kolokacija...) ipak se mogu izvući neke osnovne karakteristike koje definiraju frazemu u odnosu na ostale skupove riječi razlikujući je od njih, a to su: dvokomponentnost (najmanje dvije punoznačne riječi, dakle, u našem jeziku, imenice, zamjenice, pridjevi, glagoli, brojevi i prilozi), jedno jedinstveno značenje, koje nije puki zbir značenja riječi koje ulaze u sastav frazeme, nego je više ili manje odvojeno od njih i to tako što je bar jedna od riječi sastavnica izgubila svoje osnovno značenje i preuzela neko od prenesenih (transponiranih – npr. u frazemi *crna ovca*, *crna* ne znači „crna“ nego „drugačija od ostalih“, a značenje *ovca* zavisi od konteksta – može se odnositi na čovjeka, pojavu ili bilo šta što se ističe kao drugačije u odnosu na grupu), reproduciranje u gotovom obliku (frazeme vrlo rijetko „trpe“ promjene strukture) te neprevodivost s jednog jezika na drugi (ako bismo doslovno preveli frazemu iz francuskog jezika *tomber dans les*

---

¹ *Linguistique generale et linguistique francaise*, Berne : Editions Francke, 1965.

² *Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Лексикология и лексикография*. Москва 1977.

pommes dobili bismo „pasti u jabuke“ što je besmisleno, jer je pravo značenje ove frazeme „onesvijestiti se“), uz, naravno, ekspresivnost, jer uvijek je efektivnije iskoristiti frazemu nego jednostavno reći doslovno značenje.³

Proces nastanka frazeme vrlo je složen i nepredvidljiv. Najbolje se može pratiti preko ustaljenih skupova riječi koje vremenom izgube prvobitno značenje, a dobiju preneseno (mada postoji još niz načina na koji frazeme mogu nastati, kao što su redukcija i značenjska kondenzacija izreka i poslovice – *ispraviti krivu Drinu*, terminologija – *prazan hod*, žargonizmi – *dati kome šipak*, metonimizacija – *ne vidjeti behara*, sinegdoha – *izgubiti glavu*, geste – *prevrtati očima...*). Na primjer, *okrenuti leđa* nije frazema u rečenici: *Okrenuli su jedno drugom leđa da se ugriju i tako zaspali.*, gdje se čuva osnovno značenje obiju riječi, dok jest frazema u rečenici: *Mentor mu je okrenuo leđa i oborio ga na odbrani.*, gdje *okrenuti leđa* znači „izdati“. Dakle, pojedine sintagme koje se često koriste u jednom obliku vremenom se idiomatiziraju (tj. postanu nepromjenljive), a zatim i frazeologiziraju (tj. umjesto osnovnog značenja preuzimaju preneseno).⁴

Postoji i proces suprotan frazeologizaciji, a to je defrazeologizacija. Budući da se frazeologizacija odnosi prvenstveno na prijenos značenja riječi sastavnica, suprotan proces jeste vraćanje sastavnica njihovom prvobitnom značenju (neki su primjeri obrađeni niže u tekstu). Ovaj se proces nerijetko koristi u književnoumjetničkim tekstovima te publicistici, pošto defrazeologizirana frazema ima još jači momenat začudnosti pošto je sama idiomatizirana, pa ne očekujemo mijenjanje njene strukture, čime se postiže još veća ekspresivnost nego samom upotrebom frazeme.

Pored ovih osnovnih pristupa proučavanju frazema postoje još brojni drugi kao što je proučavanje semantičkih odnosa između samih frazema (sinonimija, antonimija...) i ostali leksikološki pristupi, jer je frazeologija i sama dio leksikologije⁵. Budući obje mlade, ove discipline pružaju obilje materijala i ideja za proučavanje, od kojih je jedan i proučavanje frazema u usmenoj lirskoj književnosti.

Odnos frazeme i sevdalinke

Na prvi pogled može izgledati neproduktivno istraživati frazeme u poeziji, pa još u poeziji čija se starost može mjeriti stoljećima, jer su frazeme daleko češće u prozi, što će reći, karakteristika su razgovornog jezika. I zaista, frazema je u poeziji daleko manje nego u prozi, a i one koje se mogu pronaći, potpadaju pod sasvim druge procese, ali upravo to specifično tretiranje frazema u poeziji, a posebno u sevdalinci, interesantno je za frazeologiju.

³v. Tanović 2000, 11-12; Hrnjak 2005, 31.

⁴v. Tanović 2000, 55-66.

⁵up. Dragičević 2007.

Odnos frazema i sevdalinke, gledano iz sinhronog aspekta, odvija se u tri smjera:

1. Iako se ne može pouzdano tvrditi na koji način nastaju frazeme, sigurno je da je prenošenje s koljena na koljeno usmenim putem tok koji je svaka frazema morala proći da bi uopće postala frazema, tj. ustaljeni izraz. Sevdalinka, kao kreativni jezički čin, neminovno se nadaje kao jedno od vjerovatnih izvorišta frazema: ako se jedan izraz spomene u nekoliko pjesama koje se stalno slušaju i pjevaju, on ima mnogo veće šanse da se ustali i u razgovoru, možda s početka kao stilski markiran, dok ga vrijeme ne uobičaji, pa sevdalinku sigurno treba posmatrati kao jedno od mogućih bogatih izvora frazema.

2. S druge strane, frazeme koje su gotove ušle u sevdalinku kao manje ili više idiomatski izrazi, tj. izrazi koji se odlikuju ustaljenošću, u sevdalinci, kao pjesmi koja se u manje ili više nepromijenjenom obliku prenosi s koljena na koljeno kroz vrijeme, idiomatiziraju se po drugi put, pa se za frazeme u sevdalinci, i uopće u usmenoj književnosti, može reći da su *dvaput idiomatizirane*, takoreći fosilizirane. Tako ćemo u sevdalinkama naći frazeme koje više ne nalazimo u razgovornom jeziku kojem su nekad pripadale i to čuvanje u sevdalinci uvijek nudi mogućnost „reinkarnacije“, tj. da neka frazema ponovo uđe u upotrebu. Osim toga, sevdalinka svjedoči i o starini nekih frazema koje nalazimo u njoj, a koriste se i danas.

3. S obzirom na to da je pjesnički jezik jezik u kojem ne vrijede odnosi koji postoje u govornom jeziku, da on mijenja značenja i odnose među riječima, to on neizbježno i frazeme mijenja i na sintagmatskom i na paradigmatičkom planu, tj. razbija im sintaksičku i semantičku strukturu, pa tako dolazi do procesa *defrazeologizacije*, koji nisu neinteresantni za frazeologiju jer pružaju dodatna objašnjenja u krajnjoj liniji i o nastanku frazema.

Tako sevdalinka istovremeno, kao usmeni tekst stvara, kao stari tekst čuva, i kao pjesnički tekst kviri frazeme.

Sevdalinka kao izvor frazema

U klasifikaciji frazema prema porijeklu, pored nacionalnih, internacionalnih i frazema-posuđenica, govori se i o autorskim frazemama.⁶ Pritom se misli na frazeme koje su pronađene u tekstovima nekih pisaca, a nisu ovjere-ne u govoru niti u rječnicima. Čak je vrlo problematično identificirati ih kao frazeme, jer se obično kao takve javljaju samo u tekstovima tog pisca, a ako se javljaju dva ili tri puta, da li ih onda uopće možemo prozvati frazemama?

Ova se dilema može relativizirati upravo na primjeru frazema iz sevdalinke⁷. Naime, za frazeme kao *rasti u kafezu, ne vidjeti sunca ni mjeseca*⁸, u

---

⁶Tanović 2000, 92-96.

⁷Mada onda problematičan postaje naziv „autorske“, pošto sevdalinka, kao tekst usmene književnosti, nema poznatog autora?!?

⁸Maglajlić 1997, 90.

želji rodila⁹, jade zadavala¹⁰, pusta blaga¹¹, iz tanka grla¹², Bosne ponosne¹³, zlato u matere¹⁴, akšam geldi¹⁵, gorke čemere¹⁶, sladi od šećera¹⁷, ispod srca nosila¹⁸, kano janje malo¹⁹, ne znati na čem žito raste i naročito ne znati na čem rujno vino raste²⁰ s velikom vjerovatnoćom možemo reći da su nastale upravo u sevdalinci, s obzirom na to da su veoma stilogene, isuviše za razgovorni jezik²¹, karakteristične za liriku, a pritom su dovoljno stare. Tako frazema *rasti u kafezu*, gdje je frazeologizacija izvršena desementizacijom imenice *kafez* koja, metonimijom, počinje značiti zatvorenost u kući, aludira na nekadašnji položaj žene gdje je to cjenjenija bila za udaju što je manje iskusna bila, a stilogenost izvire iz hiperbole, karakteristične za liriku, upravo sevdalinku.²² Na istom su tragu i frazeme *ne vidjeti sunca ni mjeseca*, *ne znati na čem žito*, *na čem vino raste* koje također govore o vrijednosti djevojke. Zatim, tu su i frazeme *ispod srca nosila*, *u želji rodila*, *zlato u matere* koje se odnose na ljubav majke prema djetetu, na što aludira sinegdoha *pod srcem* (koja zamjenjuje kompletno tijelo iznad stomaka, naglašavajući srce kao izvor ljubavi), zatim opredmećenje želje kao mjesta poroda iznad svih ostalih mjesta te poređenje djeteta sa najvećom materijalnom vrijednošću – zlatom, što je sve, ma koliko nam ove frazeme djelovale danas prazno zbog čestote upotrebe, ipak u trenutku nastanka izrazito poetično i stilogeno.²³ Isto je i s poredbenim frazemama *kano janje malo*, *sladi od šećera* (ne treba zaboraviti ni civilizacijski trenutak nastajanja frazema, kada je šećer bio skupa i rijetka namirnica, pa je ovo poređenje imalo mnogo veću jačinu nego danas), *gorke čemere* itd. Frazeme kao *akšam geldi* i *Bosna ponosna*, jedna zbog turcizma *geldi*, a druga zbog rime, same po sebi efektne i pamtljive, a koja istovremeno odražava stav Bosanaca prema domovini, vremenom su se pretvorile gotovo

---

⁹ Maglajlić 1997, 40.

¹⁰ Maglajlić 1997, 41.

¹¹ Maglajlić 1997, 45.

¹² Maglajlić 1997, 46.

¹³ Maglajlić 1997, 48.

¹⁴ Maglajlić 1997, 48.

¹⁵ Maglajlić 1997, 105.

¹⁶ Maglajlić 1997, 65.

¹⁷ Maglajlić 1997, 65.

¹⁸ Maglajlić 1997, 68.

¹⁹ Maglajlić 1997, 85.

²⁰ Maglajlić 1997, 90.

²¹ Pritom ni slučajno ne tvrdim da u razgovornom jeziku nema izuzetno stilogenih frazema i izraza uopće, ali vremenom se ta stilogenost izbriše, pa je na prvi pogled ne prepoznajemo, dok se ne zamislimo nad njenim značenjem, a činjenica je da su navedene frazeme, naročito posljednje dvije, i danas frazeme koje ćemo svakako primijetiti u tekstu.

²² Uporedi, npr. sevdalinku u kojoj „djevojka kliče s visoka brda iz tanka grla“ i doziva „sultan Selima“ (Orahovac 1968, 447).

²³ Moguće bi bilo čak napraviti semantičku klasifikaciju frazema u sevdalinkama koja bi se poklapala s tematskom klasifikacijom sevdalinki, pa bi uspavanke imale svoju frazeologiju, ljubavne pjesme svoju, pjesme s motivom ostavljene drage svoju itd. (up. Maglajlić 2000, predgovor).

u jednoleksemski izraz, s tim da je s prestankom pravljenja novih sevdalinki izraz *akšam geldi* nestao iz upotrebe i danas je arhaizam, karakterističan za sevdalinku, dok je *Bosna ponosna*, pod utjecajem novijih dešavanja, ponovo aktueliziran u patriotskoj književnosti i tamo je vrlo frekventan. Budući „svojina“ sevdalinke, ona je ove i mnoge druge izraze obilato koristila u više tekstova, a isto tako i pozajmljivala drugim oblicima usmene književnosti, i tako ih podigla na stepen frazeme. Jednom nastale kao autorske, one su se vremenom i korištenjem od drugih autora idiomatizirale, a opet nikad nisu ušle u svakodnevnu upotrebu upravo zbog svoje visoke stilogenosti, nego su ostale kao „pomoćno sredstvo“, nekad prije u lijepom izražavanju, a danas u slučajevima kada se izričaju, pismenom ili usmenom, književnoumjetničkom ili svakodnevnom, želi dati patina starine²⁴. Tako na primjeru autorskih frazema iz sevdalinki možemo potvrditi status autorskih frazema uopće, pa onda dozvoliti i da frazeme koje se javljaju samo nekoliko puta i to kod jednog pisca, ipak dobiju status frazeme, jer nikad ne možemo sa sigurnošću predvidjeti tokove društvenog kretanja koji bi mogli aktuelizirati frazeme nastale kod jednog pisca, a koje u sadašnjem trenutku izgledaju neperspektivno.

Sevdalinka kao muzej frazema

Frazeologija bosanskih pisaca malo je izučavana, pa ne čudi što mnoge frazeme sa specifično bosanskom leksikom (turcizmima) nećemo pronaći u frazeološkim i ostalim rječnicima s naših prostora. To su frazeme kao: *uzeti abdest*²⁵, *vezati sevdah*²⁶, *biti/imati habera*²⁷, *sastaviti Bog s dinom (i imanom)*²⁸, *biti na jordamu*²⁹, *doći zeman po zemanu*³⁰, *nemati akrama*³¹ i sl.³² Neke od ovih frazema pobrojane su u *Frazeologiji bosanskoga jezika*, ali ovih navedenih, recimo, nema ni tamo, s obzirom (i) na to da sevdalinka nije bila u korpusu. Inače, frazeologija bosanskog jezika tek je u povoju i vrlo je vjerovatno da će neki budući bosanski frazeološki rječnik obilovati frazemama kojih nema u susjednim jezicima, s obzirom na to da su frazemi sastavni dio svakodnevnog razgovornog jezika (žargonizmi), a vrlo često su teritorijalno i

²⁴ Ili pak, u vremenu posvemašnje demitologizacije, služe za ironizaciju nekadašnje patetike.

²⁵ Maglajlić 1997, 117.

²⁶ Maglajlić 1997, 103.

²⁷ Maglajlić 1997, 105.

²⁸ Maglajlić 1997, 101.

²⁹ Maglajlić 1997, 63.

³⁰ Maglajlić 1997, 62.

³¹ Maglajlić 1997, 50.

³² U *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (Zagreb, 1881), *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (Beograd 1959), *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika MS-MH* (Novi Sad-Zagreb 1967) imaju navedene ove frazeme, ali nisu izdvojene niti objašnjene kao frazeme, nego su prisutne tek kao primjeri za određene turcizme.

funkcionalno ograničeni, što znači da ih nećemo naći, barem ne u tom obliku, već ni u bliskim, a kamoli u manje bliskim jezicima.³³

Većina navedenih frazema spada u arhaizme, što znači da se koriste samo u stilski markiranom izrazu, ali svjedoci smo kako politička situacija može utjecati na jezik da se u njega vrate neke riječi – pri čemu ne mislim toliko na samu normu iznesenu u pravopisu koja je izazvala toliko osporavanja i neprihvatanja, koliko na promjene koje su se desile spontano, kao npr. sve češća upotreba riječi „avaz“ zbog postojanja popularnih dnevnih novina – pa se mora dopustiti i mogućnost povratka nekih frazema koje su arhaizmi ili čak potpuno zaboravljene. Tu bi se, recimo, mogla kao primjer uzeti frazema *biti hasta*, koja je jedno vrijeme bila gotovo zaboravljena, ali danas se ponovo počela koristiti upravo zbog arhaičnosti koja daje stilogenost.³⁴

Pored toga što čuva frazeme koje se više ne koriste, sevdalinka može svjedočiti i o starini nekih frazema koje se koriste i danas, kao što su: *pogledati preko oka*³⁵, *na um pasti*³⁶, *izgubiti pamet*³⁷, *vidjeti se kao u po dana*³⁸, *kamen do kamena*³⁹, *odnijeti voda*⁴⁰... Ovo su frazeme koje odlikuje manji stepen stilogenosti nego one koje bismo mogli prozvati autorskim u sevdalinkama i vrlo je vjerovatno da su u sevdalinke prodrle iz svakodnevnog govora, između ostalog i zato jer im je semantika više vezana za svakodnevne pojave – *pogledati preko oka* znači „biti sumnjiv, nepovjerljiv“, *na um pasti* – „sjetiti se nečega“, *izgubiti glavu* – „umrijeti“ ili „izbezumiti se“, *izgubiti pamet* – „poludjeti, uglavnom nakratko i u specifičnom slučaju“, *vidjeti se kao u po dana* – „vidjeti se jasno, obično kad su okolni uvjeti takvi da je smanjena vidljivost (pri čemu se misli i na vidljivost u osnovnom i prenesenom značenju – jasno rasuđivanje)“, *kamen do kamena* označava „mjesto bez zemlje, krš“, *odnijeti voda* – „nestati, izgubiti se“. Dakle, riječ je o svakodnevnim pojavama koje su svoju frazeologiju razvile izvan književnosti, kao što se ona uostalom i danas razvija, a svojom učestalošću utjecale na to da se pojave i u sevdalinkama. Istina, ni sevdalinkama ne možemo odrediti tačan datum nastanka, ali ih prema nekim civilizacijskim momentima spomenutim u njima možemo barem svrstati u određeni period (npr. prema opisu odjeće, običaja pri svadbama, rođenjima, sahranama...), a tom periodu pripadaju i frazeme koje se javljaju u njima i tako sevdalinka može pomoći pri određivanju barem približne starosti nekih frazema, što se onda može iskoristiti za dalja frazeološka istraživanja (npr. zašto su neke frazeme podložnije promjenama

³³ Uporedi, npr. hrvatsku frazemu *dobiti košaricu* sa srpskom *dobiti korpu* (Mihaljević, Kovačević 2006), kojima bi bosanska inačica bila, recimo, *dobiti dvojku*, kao i ostale frazeme u Menac, Antica et al., *Hrvatski frazeološki rječnik* (Zagreb 2003).

³⁴ Npr. *Saznalo se da je bio teška hasta*, na www.magaza.co.ba/modules.php?name=News&file=article&sid.

³⁵ Maglajlić 1997, 85.

³⁶ Maglajlić 1997, 58.

³⁷ Maglajlić 1997, 41.

³⁸ Maglajlić 1997, 39.

³⁹ Maglajlić 1997, 37.

⁴⁰ Maglajlić 1997, 35.

i defrazeologizaciji u krajnjem slučaju nego neke druge i šta je to što utječe na očuvanje neke frazeme).

Sevdalinka kao arena frazema

Kada frazemu, kao ustaljenu jezičku jedinicu, razbijemo, bilo semantički, bilo sintaksički, uvijek postizemo efekat iznenađenja, koji je valjda u osnovi poststrukturalističkih težnji u književnosti. Međutim, da taj postupak nije svojina poststrukturalizma, svjedoči i primjer razbijanja frazeme u sevdalinci.

Na primjer, frazema *rumen ispod brade* ima značenje „mlad“. Međutim, u sevdalinci se ovo značenje razbija stihovima: „Ja kad stekoh brkove i bradu“, „Kad viđaju bradata junaka“, „Kad viđaju brkata junaka“, „Kad viđaju jako nausnice“⁴¹, u kojima se fokus stavlja upravo na bradu i brkove, koji sada, istina, transponiraju značenje izraza na dob mladića, ali ne više u onoj mjeri u kojoj je to potrebno za jednu frazemu. Pošto je ipak teško odrediti granicu između transponiranog značenja izraza i transponiranog značenja frazeme, možda bi bilo teško tvrditi da li je došlo do potpune defrazeologizacije, ali da je proces transponiranja ovim stihovima pokrenut unatrag može se sa sigurnošću tvrditi, jer nakon stihova koji slijede, „rumen ispod brade“ prestaje značiti „mlad“ i počinje značiti „tako mlad da je rumen ispod brade“ ili „tako mlad da još nema bradu“, što onda od frazeme pravi samo elipsu (koja je i u osnovi nekih frazema, ali se više ne osjeća kao elipsa, dok se u ovom kontekstu ponovo počinje osjećati).⁴²

Slično se dešava i s frazedom *sastaviti Bog s dinom*. Globalno značenje je „biti, postati vjernik“, međutim, prethodni stihovi „Ko nas dvoje sastavio, (Bog ga s dinom sastavio)“⁴³ vraćaju proces transpozicije u suprotnom smjeru, tj. značenje se čvršće povezuje s osnovnim značenjem sastavnica frazeme, što je suprotno procesu frazeologizacije, u kom se globalno značenje udaljava od osnovnih značenja sastavnica.⁴⁴

---

⁴¹ Maglajlić 1997, 120.

⁴² S druge strane, možda se na ovim primjerima može govoriti i o nečem sasvim suprotnom, a to je da frazema „rumen ispod brade“ dio svoje „frazemnosti“ prenosi i na navedene stihove, pa „pravi“ nove frazeme: *steći brkove i bradu*, u smislu „zamomčiti se“ (ako ta frazema već ne postoji kao frazema, što nije nemoguće, pa se onda može govoriti o iskorištavanju dviju srodnih frazema što bi bio odličan stilski postupak, ali još uvijek ostaje izraz „jako nausnice“, koji nije frazem, ali bi u kontekstu ovog/ovih mogao postati, sa značenjem „tek zamomčen“).

⁴³ Maglajlić 1997, 101.

⁴⁴ Nesigurno porijeklo frazema primorava me da i ovo mišljenje problematiziram mogućom pretpostavkom da je frazema *sastaviti Bog s dinom* i nastala upravo u ovoj sevdalinci, ali to ne umanjuje značaj sevdalinke za frazeologiju jer ovaj primjer jednostavno prenosi u poglavlje o nastanku frazema u sevdalinkama.

I frazemi *odnijeti voda* u smislu „nestati“ vraćena je veza s osnovnim značenjem sastavnica u stihovima: „Da Bog da ga voda odnijela, i u moje ruke donijela.“⁴⁵, gdje „odnijeti“ dobija svoje denotativno značenje u kontekstu u kojem iza njega slijedi „donijeti“, iako voda ostaje transponiranog značenja.

Ako se zapitamo šta bi bilo značenje frazeme *pogledati preko oka*, mogli bismo, bez konteksta, zaključiti da je to „pogledati krišom, pogledati ljutito“, premda nam ne mora biti jasno kako se to očima može gledati preko očiju. Međutim, u kontekstu: „Lijepo ti je pogledati preko Drine na vedrine, preko oka na dragoga“⁴⁶, kada nas jedna realna slika „natjera“ da zamislimo i drugu, „nerealnu“ sliku, može nam postati jasno kako se to može pogledati preko oka – otprilike nešto kao sa strane, kad pogled jednog oka zaista ide preko pogleda drugog oka.⁴⁷ Možda bi bilo pretjerano govoriti o tome kako sevdalinka može pomoći i u etimologiji pojedinih frazema⁴⁸, ali ostaje to da se proces transponiranja opet vraća unatrag, makar se značenje i ne promijenilo, jer nas jedna realna slika navodi i na posmatranje frazeme kao realne slike.⁴⁹

Nešto je slabije razbijanje frazeme *draži od očiju* (u smislu „veoma, izuzetno drag“) u primjeru: „Ustaj, draga, draža od očiju!“⁵⁰, jer se značenje u potpunosti sačuvalo, ali se razbija sintaksička cjelovitost, s obzirom na to da je komparativ stavljen odmah uz (doduše supstantiviziran) pozitiv, čime se relativizira kompaktnost frazeme, ali to nas uvodi u sljedeći problem, a to je sintaksički aspekt frazema u sevdalinci.

Naime, sintaksičke veze među elementima frazeme mogu odgovarati sintaksičkim vezama razgovornog jezika, ali i ne moraju. S obzirom na to da su frazeme nastajale kroz vrijeme, nije neuobičajeno da one zamrznu pojedine konstrukcije koje su se danas u jeziku izgubile. Osim toga, i elipsa može utjecati na to da se elementi frazeme pojave u inače neuobičajenom odnosu. Primjer za takvu frazemu mogao bi biti *biti žao (na nekoga)*⁵¹. Ovdje je interesantno primijetiti da se u definicijama frazema ovaj momenat nikad ne ističe kao dominantan, iako je zapravo veoma teško pretpostaviti da bi

---

⁴⁵ Maglajlić 1997, 101.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Uporedi: Hrnjak 2005.

⁴⁸ Na ovom mjestu ne mogu a da ne obratim pažnju na jednu sevdalinku čije mi značenje pomalo izmiče, a u kojoj je veza s etimologijom, istina, s etimologijom riječi „soko“ ili „planina“ vjerovatnija nego s etimologijom frazeme, eksplicirana u samim stihovima: *Zavadi se orle i sokole / oko jedne visoke planine. / Soko kaže: „Moja je planina!“ / Oro veli: „Moja je starina!“ / Kako su se ljuto zavadili, / jedno drugom krila salomili. / Razvađa ih bjelogrla vila: / „Pusti, orle, izgubićeš glavu, / ne otimaj planine sokolu, / Bog je njemu ime ostavio, / planina je njegova starina!“*

⁴⁹ Isto je i s frazemom *varati san*, u smislu „spavati se, biti pospan“ u stihu: „San te vara, sreća te ne vara.“, samo što je ovo primjer iz uspavanke, što pokazuje kako i ostale vrste usmene književnosti imaju defrazeologizaciju kao mogućnost, što je bitno, jer kao što je u autorskim frazemama veća uloga usmenog nego pisanog teksta u nastanku frazema, tako je veći utjecaj usmenog teksta i u procesu defrazeologizacije.

⁵⁰ Maglajlić 1997, 107.

⁵¹ Maglajlić, 1997, 35.

neko iskoristio neku arhaičnu sintaksičku konstrukciju igdje osim u frazemi. Postavlja se pitanje da li je arhaična ili potpuno neuobičajena sintaksička konstrukcija, ako ne odlika, a onda barem simptom frazeme? I dalje, da li se može frazeološkom proglasiti sintaksička konstrukcija, koja se može popunjavati različitim elementima?

Takve konstrukcije pronađene u sevdalinkama bile bi: „Car vezira kroz biser doziva, vezir mu se kroz zlato odziva.“⁵²; „Gledalo ga malo i veliko (...) i Ajkuna kroz kitu ljubica, i Fatima kroz zrno bisera!“⁵³; zatim: „U mog dragog bolju majku kažu.“⁵⁴; pa: „Oni idu momku za devojku.“⁵⁵; „išla bratu po devojku“⁵⁶; i još: „kakovog vide, takvoga te pišu“⁵⁷ te: „no je mene do moje nevolje“⁵⁸. U prva četiri primjera u pitanju je konstrukcija *glagol + kroz + imenica*, s tim da je imenica uvijek s transponiranim značenjem: *biser* i *zlato* znače „bogatstvo“, a *kita ljubica* „ljepota“. Drugi primjer je konstrukcija *kazati + imenica u akuzativu*, ali imenica znači nešto što nije predmet govora⁵⁹. Treći primjer sastoji se iz *ići + imenica u dativu + za ili po + imenica u akuzativu*, što je uobičajena konstrukcija u običnom govoru, ali je ovdje neuobičajeno značenje dativa koje je posesivno, za razliku od uobičajenog ciljnog (*ići šnajderici po pantole, ići šefu za povišicu*). Četvrti primjer je *pisati + imenska riječ u akuzativu + imenska riječ u genitivu*, što je konstrukcija koja se valjda i javlja jedino u ovom (i ovakvom) izrazu⁶⁰. Peti primjer je *biti + do + imenica u genitivu*, inače uobičajena konstrukcija u frazemama (*nije mi sad do učenja, do njega mi je kao do lanjskog snijega*).

Na osnovu ove analize moglo bi se zaključiti da ustaljenost frazeme proizilazi i iz njene sintaksičke konstrukcije, što onda objašnjava postojanje velikog broja frazema s istim konstrukcijama (npr. poredbene frazeme), ali i relativnu mogućnost proširivanja frazeme, a da i dalje ostane frazema (*ne znati na čem vino raste – ne znati na čem rujno vino raste*).

Ovakvo određenje bi nas, daljim razmišljanjem, moglo odvesti i do redefiniranja frazeme kao skupa dviju ili više punoznačnih riječi (Tanović 2000). Naime, ako postoji više frazema koje se ne razlikuju u konstrukciji, već u jednom elementu, kao npr. *biti do nevolje, biti do muke, biti do sebe, biti do čega je nekome drugome...*, sa sličnim značenjem („ne obraćati pažnju ni na šta, osim na...“), onda je pitanje da li frazeologičnost proizilazi iz konstrukcije ili iz konkretne sintagme? Možda je to očitije u poredbenim frazemama, jer „kao janje“ se može *stati* („Stade đogo kano janje malo.“), ali i *sjesti, umiriti se, zaspati* i sl., a uvijek znači „mirno“.

---

⁵² Maglajlić, 1997, 125.

⁵³ Maglajlić 1997, 76.

⁵⁴ Maglajlić 1997, 90.

⁵⁵ Maglajlić, 1997, 89.

⁵⁶ Maglajlić 1997, 86.

⁵⁷ Maglajlić 1997, 89.

⁵⁸ Maglajlić 1997, 55.

⁵⁹ Ova je konstrukcija očito nastala elipsom, jer zapravo znači: „kažu da ima bolju majku“.

⁶⁰ Može se čuti još i *pišu ga blentavim* ili *pišu ga u budale*.

Zaključak

Pored toga što se u frazeologiji sevdalinke mogu pratiti, pokazivati i dokazivati gotovo svi uobičajeni frazeološki problemi, od definicije, preko klasifikacije do sintakse (a moglo bi se govoriti i o leksikološkoj obradi i još mnogim drugim problemima u frazeologiji), sevdalinka se, zajedno s ostalim starim tekstovima, nadaje kao svjedok starine određenih frazema koje se pojavljuju u njoj. Međutim, ono po čemu se frazeologija sevdalinke razlikuje od frazeologije svih drugih, usmenih ili pisanih tekstova, jeste to što ona konzervira neke arhaične frazeme, a svojom frekvencijom, jer je i danas veoma popularna, može utjecati i na to da se neke frazeme (kao i lekseme) ponovo aktueliziraju. Zbog svega toga, a za razliku od dosadašnje prakse, u frazeološkim istraživanjima i analizama frazeologija sevdalinke trebala bi biti neizostavan dio korpusa.

Summary

Significance of the sevdalinka for the phraseology of Bosnian language

The relationship between the phraseme and the sevdalinka takes place in three directions: as a part of oral literature, sevdalinka was involved in the production of the phrasemes; as a text which is relatively unaffected in the form of transfers from one generation to next, the sevdalinka keeps phrasemes which are no longer used, making them idiomatic, and testifies about the age of phrasemes which are still in use; as a poetic text, the sevdalinka „broke“ phrasemes. This concerns the syntax structure of the phraseme, and that opens the question of whether it is possible to declare the phrasal construction as the phraseme, which would then redefine the phraseme as a combination of two or more head-words and expand on the construction of head and depend words.

Literatura

- Dragičević, R.* 2007, Leksikologija srpskog jezika, Zavod za udžbenike, Beograd
- Hrnjak, A.* 2005, „Geste i mimika kao izvor frazeologije“, *Filologija* 44, Zagreb
- Maglajlić, M.* 2000, Bošnjačka usmena lirika, Sarajevo-Publishing, Sarajevo
- Maglajlić, M.* 1997, Antologija bošnjačke usmene lirike, Alef, Sarajevo
- Menac, A. et al.* 2003, Hrvatski frazeološki rječnik, Ljevak, Zagreb
- Mihaljević, M. / Kovačević, B.* 2006, „Frazemi kroz funkcionalne stilove“, *Jezik* 53/I, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1-40.
- Orahovac, S.* 1967, Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, Institut za srpskohrvatski jezik SANU, Beograd 1959.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb 1967.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1881.
- Tanović, I.* 2000, Frazeologija bosanskoga jezika, Dom štampe, Zenica.